

روش‌های تولید و سازماندهی محتوای آموزه‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی

محمود معافی، شهاب قهرمانی، محمدرضا مقدادی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۰۱

چکیده:

در مقاله حاضر ابتدا برخی از اصطلاحات رایج در دانش برنامه‌ریزی درسی مانند تعریف برنامه درسی، فرایند برنامه‌ریزی درسی، عناصر برنامه درسی و برنامه درسی آموزش آمادگی دفاعی تشریح می‌شود، سپس ضمن مقایسه وضعیت موجود و مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس، طرحی برای آموزش آمادگی دفاعی برای دوره‌های تحصیلی در ذیل سه‌ایده کلیدی پیشنهاد و در پایان روش‌های تولید و ارائه محتوا و نحوه سازماندهی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس در قالب دروس مجزا و سایر دروس به شیوه تلفیقی مورد بحث قرار می‌گیرد و پیشنهادهایی برای اصلاح برنامه درسی دفاع مقدس ارائه شده است.

واژگان اصلی:

برنامه درسی، مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، دفاع مقدس، محتوا، روش‌های تولید.

مقدمه

برنامه درسی چیست؟ قبل از ورود به بحث لازم است که چند اصطلاح تعریف شود. از جمله برنامه درسی، برنامه‌ریزی درسی و فرایندهای آن، تعریف برنامه درسی دفاع مقدس، عناصر برنامه درسی دفاع مقدس، تعریف محتوا، مفهوم سازماندهی محتوا و شیوه‌های آن و روش‌های ارائه محتوا.

برنامه درسی از منظر مبانی نظری سند تحول

مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده (از سطح ملی، منطقه‌ای و محلی تا مدرسه و کلاس درس با طیف مخاطبان بسیار گسترده و فراگیر تا بسیار محدود) و نتایج مترتب بر آن‌هاست که متریبان برای کسب شایستگی‌های لازم جهت درک و اصلاح موقعیت بر اساس نظام معیار (اسلامی) در معرض آن‌ها قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش، مرتبه قابل قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه و ابعاد را به دست آورند. برنامه درسی محصول برنامه‌ریزی درسی است (مبانی نظری تحول بنیادین نظام (تعلیم و تربیت: ۱۳۹۰، ۲۷۳)

تعریف برنامه درسی با توجه به سند برنامه درسی ملی

"مجموعه شایستگی‌های عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی در یک حوزه یادگیری و تربیتی برای آموزش به مخاطبانی خاص، از طریق فعالیت‌های کلاسی و فوق برنامه که تحت رهبری و هدایت مدرسه بر اساس اصولی مصوب به اجرا گذاشته می‌شود و مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد" (سند برنامه درسی ملی اسفند ۱۳۹۱).

برنامه درسی دفاع مقدس:

مجموعه‌ای از صلاحیت‌های فکری و عقلانی، باورها و اعتقادات دانش‌ها، مهارت‌های عملی و فضیلت‌های اخلاقی مرتبط با ارزش‌ها و معارف دفاع مقدس ایران در جنگ تحمیلی هشت ساله است که در پاسخ به نیازها و علایق فردی، محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی در حوزه آمادگی دفاعی و پدافندی در برابر تهدیدها و تهاجمات نظامی و غیرنظامی دشمن و مخاطرات انسانی و طبیعی در محیط زندگی دانش‌آموزان طراحی، تدوین و در مدارس به اجرا گذاشته

می‌شود تا دانش‌آموزان از طریق درک موقعیت‌ها و انجام فعالیت‌های عملی در شرایط فرضی و یا واقعی بتوانند صلاحیت و مهارت‌های دفاعی و پدافندی خود را در حد انتظارات برنامه ارتقاء بخشند (معافی^۱، ۱۳۹۶)

اهمیت آموزش برنامه درسی دفاع مقدس

برنامه درسی قلب و مرکز برنامه‌های مختلف هر موسسه آموزشی است که بدون آن وجود یک نهاد آموزشی توجیهی ندارد. با توجه به آموزه‌های دینی، تهدیدات نظامی و غیرنظامی دنیای استکبار و انواع مخاطرات طبیعی و انسانی موجود در کشور و بدلیل تحولات در علم و فناوری، تغییرات در جامعه و نیازهای فردی، تدوین اسناد بالادستی جدید در آموزش و پرورش، پژوهش‌های و نیازسنجی‌های جدید برنامه‌ریزی درسی دفاع مقدس ناچار از بازنگری در محتوای خود است. محتوای هر یک از موضوعات درسی چه سنتی و یا جدید لازم است که در هر هشت یا ده سال نیاز به بازنگری دارد (واژه‌نامه اصلاح آموزش و پرورش^۲، ۲۰۱۵). فرایند برنامه‌ریزی درسی برنامه‌ریزی درسی یا به تعبیر الگوی نظری زیر نظام برنامه درسی در سند تحول بنیادین مبانی نظری شامل چهار فرایند اساسی از جمله طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی است. که با توجه به عوامل "مؤثر بر کیفیت" برنامه درسی، در یک بافت منسجم و یک پارچه، همسو و هماهنگ با غایت و اهداف نظام تربیت رسمی و عمومی سازماندهی می‌شود (مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آذرماه ۱۳۹۰، صص ۳۷۳-۳۷۲).

مؤلفه‌های برنامه‌ریزی درسی

طراحی برنامه درسی:

در درجه نخست ناظر بر تعیین ویژگی‌های عام نقشه یادگیری است که طی خاستگاه ارزشی برنامه درسی و سایر مؤلفه‌های برنامه درسی با عنایت به تحلیل وضع موجود، و مطلوب (نیازسنجی)، منطق برنامه، مقصد آموزشی، اهداف آموزشی، رویکرد برنامه درسی، انتظارات یادگیری، مخاطبان، محتوا، شیوه سازماندهی محتوا، رویکرد یادگیری و راهبردهای تدریس،

۱- کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی سال دوم دبیرستان ۱۳۹۶.

2. Feb 28, 2015 Curriculum Definition - The Glossary of Education Reform

شیوه ارزشیابی، ویژگی‌های بسته آموزشی، نحوه پشتیبانی از برنامه درسی و صلاحیت معلم برای اجرای برنامه درسی مشخص می‌شود.

طراحی برنامه درسی با استفاده از مدل‌های خطی (تکنیکی) و یا غیرخطی (غیر تکنیکی)، مدل‌های چرخشی و مدل‌های خطی - فرایندی صورت می‌گیرد. از جمله الگوهای خطی می‌توان به مدل تایلر، مدلی‌هاکینز، مدل سیلور الکساندر، مدل تابا، مدل‌های غیر خطی به مدل‌های چارترز و وین‌اشتاین و فانتی‌نی و مدل‌های چرخشی به مدل کر و مدل‌های خطی - فرایندی مانند مدل برنامه‌ریزی سند برنامه درسی ملی (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۴۴) اشاره کرد.

وجه‌اشتراک مدل‌های خطی به ترتیب توجه بر نیازسنجی از ذی‌نفعان، تدوین اهداف، انتخاب محتوا، سازماندهی محتوا، انتخاب تجربیات یادگیری، سازماندهی فعالیت‌های یادگیری، اجرای برنامه در مدارس و ارزشیابی از برنامه درسی است.

مدل‌های غیرخطی مانند مدل چارترز و مدل وین‌اشتاین برای برنامه‌ریزی شغلی و مدل فانتی‌نی در برنامه‌ریزی درسی برای پاسخگویی به علایق دانش‌آموزان و برنامه‌ریزی دروس محلی کاربرد دارند. (ملکی، ۱۳۷۸). تفاوت مدل چرخشی با مدل‌های خطی در این است که در مدل‌های خطی طی کردن کلیه گام‌ها برای برنامه‌ریزان الزامی است. اما در مدل چرخشی برنامه‌ریز درسی می‌تواند تنها وارد یکی از گام‌های برنامه‌ریزی شود، بدون آنکه وارد تغییر در سایر گام‌ها شود. برای مثال تنها وارد تغییر در محتوا، روش‌های تدریس و یا نظام ارزشیابی شود.

در مدل‌های خطی، فرایندی بازخوردهای دریافتی در هر گام موجب اصلاح گام‌های قبلی می‌شود. در این مدل برنامه‌ریزی شروع دارد، اما پایانی ندارد. به عبارت دیگر، برنامه با توجه به نیازهای روز مدام در حال اصلاح و تغییر است.

طراحی برنامه درسی ممکن است که در سطح مرکز، ایالات و در مواردی منطقه و یا مدرسه صورت گیرد و یا آنکه با توجه به امکانات و توانایی نیروی انسانی در بین این سطوح تقسیم شود (معافی، ۲۰۰۹). در طرح‌ریزی برنامه درسی یک حوزه یادگیری، توجه به اسناد بالادستی آموزش و پرورش، مصوبات قانونی، مراجعه به پژوهش‌ها، نیازسنجی، انتخاب مدل برنامه‌ریزی درسی، توجه به رویکرد کلان برنامه درسی (الگوی فطرت‌گرایی توحیدی)

انتخاب یک و یا چند نظریه برنامه درسی (قابلیت محوری، علایق دانش‌آموز، نیازهای اجتماعی، رشد گرا، فرایند شناختی، رشته‌های علمی، انسان گرایانه و...)، تعیین عناصر برنامه درسی با مشارکت برنامه‌ریزان درسی، نماینده معلمان و سایر ذی‌نفعان و گروه‌های تصمیم‌گیر یک ضرورت اساسی است، در غیراین صورت، برنامه درسی از اعتبار قانونی بر خوردار نیست (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱؛ میلر، ۱۳۹۲).

تدوین برنامه درسی:

ناظر بر انتخاب و سازماندهی محتوا بر اساس یک‌سری از اصول و معیارها به صورت مکتوب (ساده، عمومی و نیمه‌تخصصی، تخصصی و بسیار پیشرفته)، تصویر، عکس، طرح‌های گرافیکی و غیر مکتوب (ویدیو، سی‌دی، کتاب‌های الکترونیکی، وب سایت) بر مبنای راهنمای برنامه درسی حوزه یادگیری در قالب بسته آموزشی برای دانش‌آموز (کتاب درسی، کتاب کار، نرم‌افزارهای آموزشی، نرم‌افزار ارزشیابی، فهرست کتاب‌های کمک آموزشی و یا نرم‌افزارهای آموزشی مکمل) بسته آموزشی برای معلم (کتاب راهنمای معلم، نرم‌افزار آموزشی برای معلم، ارزشیابی برای معلم، کتاب مرجع برای معلم) و در مواردی خانواده‌های دانش‌آموزان است.

با توجه به سطوح مختلفی که برای آموزش آمادگی دفاعی و پدافندی در نظر گرفته شده پنج سطح می‌توان برای آن در نظر گرفت: سطح پیش آمادگی (دوره ابتدایی)، سطح آمادگی دفاعی (دوره اول متوسطه)، سطح نیمه تخصصی (دوره دوم متوسطه)، سطح تخصصی (دانشگاه‌های نظامی و مراکز پدافندی) و سطح بسیار پیشرفته (سطوح عالی نظامی و پدافندی).

تدوین و تولید محتوای برنامه درسی دفاع مقدس با توجه به ارزش‌ها و معیارهای مصوب توسط گروه نویسندگان موضوعی، تولیدکنندگان فیلم‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی و الکترونیکی و تکنولوژیست‌های آموزشی صورت می‌گیرد. تولید محتوا چه برای دانش‌آموز و یا معلم، مستلزم تحقیق و جمع‌آوری اطلاعات، نوشتن، متناسب سازی، سازماندهی و ویرایش برای چاپ و با انتشار در کتاب‌ها، و یسا وب سایت‌های آموزشی است (ویکی‌پدیا^۱)

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Web_content_development

اجرای برنامه درسی:

ناظر بر رخدادهایی است که چگونگی عملیاتی ساختن برنامه درسی را در مدارس مشخص می‌کند و شامل ابعادی چون: آماده‌سازی معلمان برای تدریس، بیان انتظارات یادگیری از دانش‌آموزان نحوه تدریس برنامه و استفاده از وسایل کمک آموزشی و یا نرم‌افزارهای آموزشی تغییر در دانش، و نحوه پشتیبانی ذی‌نفعان از برنامه درسی است (لوی، ۱۳۹۱).

ارزشیابی از برنامه درسی:

ناظر بر فرایند دریافت داده‌های معتبر از دانش‌آموزان و نحوه اجرای برنامه برای بازسازی و به‌سازی مداوم برنامه درسی است. ارزشیابی از فراگیران بر اساس ماهیت محتوا (نظری - عملی و یا عملی)، شیوه‌ها و ابزارهای معین و در فاصله‌های زمانی مختلف و اصول مصوب صورت می‌گیرد. ارزشیابی از برنامه درسی به کمک مدل‌های مختلف (تحقق اهداف، سیستمی، هدف آزاد و غیره صورت می‌گیرد).

عوامل مؤثر چهارگانه مؤثر بر کیفیت برنامه درسی عبارت‌اند از: توجه به بخش کلان نیمه

تجویزی و غیر تجویزی در کنار بخش تجویزی شامل:

- انواع فعالیت‌های اختیاری، فوق برنامه و مکمل، اوقات فراغت؛
- استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور تسهیل کننده جریان یادگیری؛
- مشاوره و راهنمایی به عنوان جریان معین و مکمل تعلیم و تربیت انواع راهنمایی تحصیلی تربیتی و شغلی، نیازهای و استعدادهای فردی، انعطاف در برنامه درسی با توجه به تفاوت‌های فردی، جنسیتی و محیطی)؛
- زمان تدریس (توجه به پیوستگی زمانی، تمرکز حداقل زمان متناسب با هر مفهوم و مهارت، توزیع زمان بین مؤلفه‌های تجویزی، نیمه تجویزی و غیرتجویزی، توجه به زمان یادگیری درون مدرسه‌ای و برون مدرسه‌ای) و زبان تدریس (زبان ملی) است (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۳۷۳-۳۷۲).

مؤلفه‌های برنامه درسی دفاع مقدس

مهم‌ترین عناصر برنامه درسی دفاع مقدس شامل: منطق وجودی، مقصد کلی، اهداف آموزشی

برنامه درسی، رویکرد برنامه درسی، انتظارات یادگیری از فراگیران، محتوا، زمان، راهبردهای یاددهی یادگیری، شیوه ارزشیابی، صلاحیت‌های معلمی و مواد آموزشی پشتیبان است (الکساندر وسیلور ۱۳۸۰). منطق و یا فلسفه وجودی یک برنامه درسی بر اساس خاستگاه ارزشی یک برنامه مشخص می‌شود. خاستگاه ممکن است که ناشی نیازهای (فردی، محلی، اجتماعی، سیاسی، دینی و اخلاقی، اقتصادی، علمی و فناوری، زیستی و فرهنگی) و یا مصوبات قانونی باشد. فلسفه وجودی یک برنامه تعیین کننده مقصد یک برنامه درسی است. اهداف برنامه و محتوا براساس نیازسنجی از ذی‌نفعان (برنامه‌ریزان درسی، نماینده معلمان، دانش‌آموزان، نهادهای دفاعی و پدافندی) مشخص می‌شود، محتوا به نوبه خود، زمان، راهبردهای یاددهی و یادگیری، فعالیتهای فوق برنامه درسی و شیوه ارزشیابی از فراگیران را مشخص می‌کند(راهنمای برنامه درسی حوزه تربیتی و یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی، ۱۳۹۹).

منطق وجودی برنامه درسی آموزش ارزش‌های دفاع مقدس در دوره‌های تحصیلی
(خاستگاه برنامه درسی دفاع مقدس)

۱-۱- خاستگاه دینی

یکی از واجبات دین اسلام، جهاد در راه خداست، گاهی جهاد به صورت حمله به سرزمین‌های کفر است که مربوط به امام معصوم (علیه السلام) است و در زمان حضور امام معصوم (علیه السلام) تحقق می‌پذیرد. گاه جهاد با اهل بغی و تجاوز است که حتی ممکن است شعار مسلمانی نیز سردهند، مانند جهاد حضرت علی (علیه السلام) با قاسطین و ناکثین و مارقین و گاه مبارزه با منافقان و گاه دفاع از کشور در برابر متجاوز اعم از مسلمان و یا غیر مسلمان است. نمونه آن جهاد، هشت سال دفاع مقدس است که بسیاری از جوانان و پیران در این جهاد شرکت کردند و به فیض شهادت رسیده یا جانباز شدند و یا با جان و مال خود از دفاع اسلامی پشتیبانی کردند. جهاد بر حسب شرایط گاه واجب عینی و گاه واجب کفایی است. به همین علت یادگیری فنون نظامی بر همه مسلمان واجب است.

اصطلاح «جهاد فی سبیل الله» به جای قتال و حرب و نزاع و مخاصمه، اصطلاح پر معنایی برای مبارزات مسلمانان است، جهاد یعنی کوشش و تلاش در راه خدا و این معنا هم شامل جهاد با نفس است و هم جنگ در راه خداست و هم جهاد علمی، اقتصادی و یا سازندگی.

هدف از جهاد کسب رضایت خداوند و نجات مردم مظلوم است. در حالی که جنگ‌های دیگران بر اساس اهداف مادی و یا غیر مادی مثل میهن پرستی استوار است. اسلام دین صلح، دین دوستی و دین تمدن‌ساز و دین حفظ حقوق انسان‌ها است، اما دین ظلم‌پذیری، زیربار ستم‌رفتن و دین تواضع در مقابل مستکبرین نیست. لذا از یک طرف ظلم به دیگران را نفی می‌کند، و قاتل یک نفر را قاتل همه انسان‌ها می‌داند و از طرف دیگر به مسلمانان اجازه داده بلکه بر آنان واجب نموده که از حق خود دفاع کنند و در مقابل متجاوزین بایستند. از جهاد به عنوان یک واجب دینی حداقل در هفده سوره قرآن کریم (از جمله بقره، آل عمران، نساء، مائده، انفال، توبه، نحل، حج، نمل، احزاب، شوری، محمد، فتح، حدید، حشر، ممتحنه، صف) و در قریب به ۴۰۰ آیه یاد شده است.

یکی از انگیزه‌های جهاد این است که خداوند سبحان در قرآن کریم اجازه نامه‌ای برای ستم‌دیدگان صادر کرده تا با ستم مبارزه کنند و با یاری خداوند سبحان بر ظالمان پیروز شوند. چنان که در آیات ۳۸ و ۳۹ سوره حج در این رابطه می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُجِبُ كُلَّ خَوَانٍ كَفُورٍ (۳۸) أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ»؛ «قطعاً خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند دفاع می‌کند زیرا خدا هیچ خیانتکار ناسپاسی را دوست ندارد، به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده رخصت [جهاد] داده شده است چرا که مورد ظلم قرار گرفته‌اند و البته خدا بر پیروزی آنان سخت تواناست» (سوره حج، آیات ۳۸ و ۳۹).

خداوند متعال در آیه ۲۰ سوره توبه در این رابطه فرموده است: «الَّذِينَ آمَنُوا وَهَجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ»؛ «کسانی که ایمان آورده و هجرت کرده و در راه خدا با مال و جان‌شان به جهاد پرداخته‌اند نزد خدا مقامی هر چه والاتر دارند و اینان همان رستگارانند» (سوره توبه، آیه ۲۰).

همچنین، در آیه ۲۹ سوره توبه آمده است: «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ»؛ با کسانی از اهل کتاب که به خدا و روز بازپسین ایمان نمی‌آورند و آنچه را خدا و فرستاده‌اش حرام گردانیده‌اند حرام نمی‌دارند و متدین به دین حق نمی‌گردند کارزار کنید تا با [کمال] خواری به دست خود جزیه دهند» (سوره توبه، آیه ۲۹).

از جمله اهدافی که برای جهاد در قرآن نام برده شده، می‌توان از دفاع، دفع فتنه، تثبیت حاکمیت الله، ذلیل کردن دشمنان اسلام، جلوگیری از فساد روی زمین، جلوگیری از نابودی عبادت گاه‌ها، استقرار حق و نابودی باطل، حمایت از مظلوم و جلوگیری از ظلم اشاره کرد. انسان‌سازی، حفظ عزت مسلمانان، پیشرفت نظامی، حفظ امنیت مسلمانان و غیر مسلمانانی که در کنار مسلمانان زندگی می‌کنند، تربیت مدافعان و سرداران بزرگ نیز یکی دیگر از اهداف جهاد است. از آنجا که جهاد جزء واجبات دینی است بنابراین یادگیری فنون رزم نیز جزء واجبات محسوب می‌شود.

۱-۲- خاستگاه سیاسی

پیروزی و قیام مردم ایران به رهبری حضرت امام خمینی^(ره) در بهمن ماه سال ۱۳۵۷ و پایان بخشیدن به حکومت سفاک پهلوی، عدم وابستگی انقلاب اسلامی ایران به قدرت‌های جهانی، موجب شد تا قدرتهای استکباری جهان به خصوص امریکا و هم پیمانانش که منافع خود را در ایران و کشورهای منطقه در خطر می‌دیدند، تلاش خود را برای لطمه زدن به این انقلاب از طریق تحریک گروه‌های معاند و ضد انقلاب داخلی، ایجاد اختلافات قومی و ادعای خود مختاری در استان‌های مختلف کشور آغاز نمایند.

اشغال سفارت امریکا کانون توطئه علیه انقلاب اسلامی ایران توسط دانشجویان پیرو خط امام موجب گشت که امریکا و عوامل شکست خورده‌اش، گزینه نظامی و جنگ را در دستور کار خود قرار دهند. با حمله نظامی رژیم بعثی عراق در ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ جنگ هشت سال‌های بر خلاف قوانین و مقررات بین‌المللی به خصوص قرار داد ۱۹۷۵ الجزایر به کشور ما تحمیل شد.

در این هشت سال ملت ایران در سخت‌ترین شرایط با دست‌خالی و سلاح و مهمات محدود، از دین اسلام، کشور و مرزوبوم خود دفاع کردند. این جنگ ایجاب می‌کرد که جوانان این کشور برای دفاع از کشور وارد جنگ شوند. در این شرایط، مجلس، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و وزارت آموزش و پرورش با توجه به درک شرایط کشور، برنامه آموزش دفاعی را در برنامه درسی مدارس راهنمایی و دبیرستان قرار دهند. با توجه به اینکه توطئه دشمنان بر علیه این انقلاب اسلامی و مردمی همچنان ادامه دارد و هر روز شکل آن تغییر می‌کند، ضرورت دارد که دانش‌آموزان این مرز و بوم آگاهی و مهارت خود را در زمینه آمادگی‌های

دفاعی گسترش دهند. درس‌ها و عبرت‌های دفاع مقدس منبع با ارزشی برای دفاع و مبارزه با قدرت‌های سلطه‌گر و متجاوز، الهام‌بخش آیندگان برای دفاع از کشور است.

۳-۱- خاستگاه قانونی

اصل ۱۵۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی مقرر می‌دارد که به حکم آیه کریمه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَأَنْتَلِمُوهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ» (سوره انفال، آیه ۶۰). دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را فراهم کند، به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.

همچنین به موجب اصل سوم قانون اساسی دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:

«... تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور» (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

آموزش دفاعی در سال ۱۳۶۵ با رأی شماره ۳۷۶ مورخ ۱۳۶۵/۰۲/۲۵ شورای عالی آموزش و پرورش وارد برنامه درسی دوره راهنمایی شد. برای تأمین ساعت این درس یک ساعت از درس حرفه و فن پایه دوم راهنمایی کم شد و در عوض به آموزش دفاعی اختصاص یافت. همچنین براساس مصوبات جلسه ۴۲۰، مورخ ۱۳۶۶/۰۶/۱۵ جلسه ۴۶۰ مورخ ۱۳۶۷/۰۶/۲۸ و جلسه ۵۱۶ مورخ ۱۳۶۹/۰۷/۲۶ درس آمادگی دفاعی جایگاه خود را در نظام آموزشی کشور مستحکم کرد. همچنین به استناد مصوبه مورخ ۱۳۷۰/۰۷/۲۱ مجلس شورای اسلامی که بر اساس ماده ۶۴ قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است، آموزش و پرورش موظف به اجرای درس آمادگی دفاعی برای دوره راهنمایی با حداقل ۲ ساعت و دوره متوسطه نیز ۳ ساعت رسمی در برنامه آموزش هفتگی می‌شود (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۲).

۴-۱- خاستگاه ژئوزیستی

ایران ششمین کشور بلاخیز جهان، چهارمین کشور از لحاظ بروز بلایای طبیعی در آسیا و

دهمین کشور زلزله‌خیز جهان است که به علت تبعات گسترده آن، نیازمند مدیریت توانمند در سطح مسئولین و نهادهای اجرایی است که بخشی از آن با حوزه‌های آموزشی مرتبط است. کشور ایران در قسمت میانی کمربند کوهزایی آلپی قرار گرفته و این حرکات هنوز به اتمام رسیده و تعادل نهایی برقرار نشده است، لذا با توجه به موقعیت ایران و واقع شدن در بین دو قاره قدیمی و مقاوم یعنی اورآسیا در شمال و آفریقا و عربستان در جنوب و گسل‌های فعال فراوان و زلزله‌های متعدد، دلیل این مدعا است.

کمربند زلزله ۹۰ درصد خاک کشور ایران را در بر گرفته و بسیاری از شهرها بر روی گسل‌ها و یا در مجاورت آن‌ها ساخته شده‌اند و در معرض خطر زلزله قرار دارند (به نقل از حسین نگارش).

در چند دهه اخیر حدود ۹۵۰ زمین لرزه در ایران رخ داده است که به طور متوسط هر سال یک زلزله ۶ ریشتری و هر ۱۰ سال یک زلزله ۷ ریشتری اتفاق می‌افتد که باعث شده ایران از لحاظ تعداد کشته شدگان در رتبه چهارم دنیا قرار گیرد.

۵-۱- خاستگاه حوادث و سوانح انسانی

حوادث ترافیکی و تصادفات جاده‌ای نیز یکی دیگری از بزرگترین مشکلات جوامع انسانی در ایران به شمار می‌رود. با توجه به شرایط فوق مقاوم سازی ساختمان‌ها، تغییر مصالح ساختمانی و آمادگی در برابر زلزله و پیامدهای آن ایجاب می‌کند که دانش‌آموزان خود را برای مقابله با این بحران‌ها آمادگی لازم را داشته باشند. در سال گذشته حدود ۱۶ هزار نفر از مردم بر اثر این حوادث جان خود را از دست دادند.

در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در حدود ۲۱۹ هزار نفر کشته شد، در حالی که از سال ۱۳۷۷ تا سال ۱۳۸۶، ۲۵۳ هزار نفر در ایران در حوادث جاده‌ای کشته شده‌اند که از امار جنگ بالاتر است. ایران از جمله کشورهایی است که از نظر اطلس جغرافیایی سلامت در شرایط سخت و نامناسبی قرار دارد و بین کشورهای با خطر بالا جا گرفته و نیازمند مداخلات پیشگیرانه در سوانح و حوادث به ویژه از نظر آموزش است، این کار می‌تواند هزینه‌های مالی و جانی را به میزان قابل توجهی کاهش دهد. در ایران هفت درصد از درآمد ناخالص ملی

صرف حوادث و سوانح می‌شود (به نقل از دکتر رامین رضایی^۱، ۱۳۹۵) نداشتن مهارت در استفاده درست از وسایل برقی و گازی، حوادث داخل و یا خارج از منزل و محیط‌های زندگی، کار و محیط‌های ارزشی و کم‌توجهی به مقررات راهنمایی و رانندگی از دیگر دلایل یادگیری مهارت‌های ایمنی و برخورد عاقلانه با سوانح است.

۱-۶. خاستگاه اجتماعی - فرهنگی

یکی از توطئه‌های جدید دشمن بعد از جنگ تحمیلی جنگ نرم است. جنگ نرم حملات رسانه‌ای ظریف و پیچیده‌ای است که افکار، اعتقادات، اخلاق، فرهنگ و هویت جوانان را برای رسیدن به مقاصد سیاسی دشمنان از طریق رسانه‌های مورد حملات حساب شده قرار می‌دهد.

مقصد آموزشی برنامه درسی آمادگی دفاعی

با توجه به خاستگاه‌های مختلف فوق مقصد آموزش آمادگی دفاعی و پدافندی عبارت است از: اعتقاد و ایمان به دفاع از کشور و ارزش‌های دینی و اخلاقی و کسب دانش و مهارت‌های عملی و فضیلت‌های اخلاقی در زمینه آمادگی دفاعی و پدافندی در سطوح فردی، خانوادگی، محلی، شهری، استانی، ملی و منطقه‌ای.

۲- تعیین اهداف و محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی از طریق فرایند نیازسنجی

نیاز اشاره به فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب دارد (رضوی، ۱۳۸۲). نیازسنجی اساساً با این هدف صورت می‌گیرد تا مشخص شود که:

- آیا موضوعات جدیدی وجود دارد که باید فراگیران یاد بگیرند؟
- کدام آموزش‌ها بهتر است که طراحی شود؟
- آیا نیاز به توسعه آموزش‌های جدید وجود دارد؟
- آیا آموزش‌های فعلی کارآمد و مؤثر است؟
- آیا موضوعاتی وجود دارد که نتایج ناامیدکننده‌ای دارد؟

۱- معاون فنی مرکز بهداشت استان کرمانشاه، قابل دسترسی در: www.kums.ac.ir

- آیا آموزش موضوعات فعلی مطلوب است و یا نیاز به تغییر دارد؟

- برنامه فعلی تا چه اندازه نیاز به تغییر دارد؟

شاید بتوان گفت توجه به این مرحله، اشاره به این ضرب‌المثل دارد که «اگر چیزی همچنان قابل استفاده است، از آن استفاده کن» و یا «اگر چیزی نیاز به تعمیر دارد، تعمیرش کن» (پاتریشیا آل. اسمیت و تیل من جی راگان، ۱۳۹۵: ۱۴۳-۱۴۱).

مقایسه نیازهای موجود با نیازهای مطلوب در حوزه برنامه درسی دفاع مقدس

مبنای بررسی نیازهای موجود محتوای برنامه‌های درسی فعلی دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و مبنای نیازهای مطلوب سند راهبردی انتقال مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش کشور بوده است که بر اساس نیازسنجی از افراد و نهادهای ذی‌نفع در زمینه آموزش دفاعی و پدافند غیرعامل صورت گرفته است.

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
دوره ابتدایی کتاب‌های مطالعات اجتماعی	سوم ابتدایی: ۱- جهت‌های اصلی، ۲- ایمنی در خانه (نشت گاز، استفاده از وسایل برقی، نگهداری مواد آتش‌زا، باز گذاشتن در خانه. ۳- وظایف مسامور آتش نشانی، ۴- ایمنی در کوچه و خیابان، قوانین راهنمایی و رانندگی.	۱- انقلاب اسلامی ایران و اهمیت حفظ استقلال و آزادی در کشور. ۲- جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران. ۳- رشادت مردم ایران در دفاع از اسلام و کشور.
	چهارم ابتدایی: جهت‌های جغرافیای (اصلی و فرعی)، ۵- نشانه‌های ملی ما (قانون اساسی، پرچم، سرود ملی، زبان فارسی، ۶- روزهای مهم در کشور ما (تاسوعا، عاشورا، عید نوروز، ۲۲ بهمن)، ۷- امام خمینی (ره) بنیان‌گذار انقلاب اسلامی.	۴- دوست داشتن میهن و ضرورت دفاع از کشور و اسلام در هنگام خطر. ۵- قصه‌هایی از رزمندگان اسلام ۶- صفات یک مسلمان خوب و ایرانی آزاده ۷- بزرگداشت سرداران و شهیدان جنگ تحمیلی و قدردانی از زحمات آن‌ها
	پنجم ابتدایی: ۸- اقدامات هلال احمر، اشکال امداد، ۹- جمعیت و رابطه آن با دفاع از کشور، جهت‌یابی، ۱۰- جنگ ایران و عراق و اشغال عراق توسط آمریکا.	(تعداد مفاهیم اصلی و پیشنهادی مرتبط با برنامه درسی دفاع هفت مورد) تعداد مفاهیم مرتبط با آمادگی دفاعی در برنامه مطالعات اجتماعی (سیزده مورد)

وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	دوره تحصیلی
<p>تعداد مفاهیم مرتبط با پدافند غیرعامل (هفت مورد) (مجموعاً ۱۴ مورد)</p>	<p>ششم ابتدایی: ۱۱- ایستادگی در برابر بیگانگان استعمار چیست نفوذ استعمار در ایران، ۱۲- مبارزه مردم ایران با استعمار امیر کبیر، میرزا کوچک خان جنگلی، رئیس علی دلواری، دکتر محمد مصدق، ایت الله سید ابوالقاسم کاشانی، سید حسن مدرس، امام خمینی(ره)، ۱۳- آزادی خرمشهر (حمله صدام به ایران، تعلیمت حمله نظامی عراق به ایران، اشغال خرمشهر، دفاع مردم ایران در برابر ارتش عراق)، ۱۶- شهید محمد جهان آرا، آزادی خرمشهر، ۱۵- بسیج مردمی، ۱۹- عملیات بیت‌المقدس، ۱۷- ادای احترام به شهدای جنگ تحمیلی، شهید بهنام محمدی، هشت سال دفاع مقدس، ۱۷- مسئولیت در برابر کشور به هنگام حمله دشمن.</p>	
<p>تعداد مفاهیم مرتبط با آمادگی دفاعی در برنامه فارسی (شانزده مورد)</p>	<p>فارسی اول: تصاویری از وحدت ملی و رزمندگان در پشت سنگر، شعری درباره دوستی میهن، خاطرات انقلاب، جشن ۲۲ بهمن. فارسی دوم: شعری درباره ایران، معرفی پرچم ایران، فارسی سوم: معرفی شهید فهمیده و سهام خیام، شعری درباره ایران عزیز، شعری درباره وطن، معرفی برخی از سرداران شهید. فارسی چهارم: معرفی شهید حاج حسین خرازی. فارسی پنجم: سرود ملی ایران، ضرورت دفاع از میهن، شعری درباره ایران، وطن دوستی، شعر ایران ای سرای امید.</p>	<p>فارسی دوره ابتدایی</p>

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
	فارسی ششم: شعری در مورد وسن، شهید دریا قلسی سورانی، شعری در مورد ایران.	
دینی دوره ابتدایی	دینی پنجم دبستان: شهید فهمیده، بخشی از وصیت یک شهید، تصاویری از شهید.	تعداد مفاهیم مرتبط با کتاب‌های دینی سه مورد
	(تعداد مفاهیم پیش نیاز ۳۸ مورد)	نتیجه‌گیری: در برنامه درسی دوره ابتدایی در مجموع سی و هشت مفهوم در ارتباط با برنامه درسی دفاع مقدس آورده شده است که بخوبی اهداف دفاعی و پدافندی را تحت پوشش قرار داده است.

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
دوره اول متوسطه پایه نهم (آمادگی دفاعی)	<p>۱- امنیت و تهدید</p> <p>۲- تهاجم و دفاع</p> <p>۳- انقلاب اسلامی تداوم نهضت عاشورا، حفظ و تداوم انقلاب اسلامی</p> <p>۴- ولایت و رهبری</p> <p>۵- بسیج مردمی</p> <p>۶- استقلال</p> <p>۷- جهاد</p> <p>۸- وضعیت کشور در دوران دفاع مقدس</p> <p>۹- مردان و زنان مبارز در صدر اسلام</p> <p>۱۰- شهدای دوران معاصر و جنگ تحمیلی و شهدای انرژی هسته‌ای</p> <p>۱۱- پدافند غیرعامل و اصولی آن</p> <p>۱۲- جنگ نرم دشمن و راه‌های مقابله با آن</p> <p>۱۳- نظام جمع و جنگ‌افزارشناسی.</p> <p>۱۴- مخاطرات طبیعی زلزله و آمادگی در برابر</p>	<p>۱- اسلام پیام‌آور خداپرستی، صلح، عدالت و عزت و کرامت برای مردم دنیا.</p> <p>۲- معنای جهاد، انواع جهاد و اهمیت شهادت در راه خدا.</p> <p>۳- ویژگی‌های یک مسلمان و ایرانی (خداپرستی، پرهیز از ظلم به دیگران، رعایت حقوق انسان‌ها، احترام به انسان‌ها، خدمت به مردم، عفت و پاکدامنی، بخشش و گذشت، شجاعت و سلحشوری، خدمت به کشور و حساسیت در برابر سرنوشت خود و دیگر مسلمانان)</p> <p>۴- ضرورت دوست داشتن ایران و اسلام.</p> <p>۵- وظایف ما در برابر ایران و اسلام.</p> <p>۶- انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن.</p> <p>۷- شناخت بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) (سیره و سنت امام</p>

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
	آن ۱۵- صلح و انتظار فرج ۱۶- اقدامات در زمان وقوع و بعد از زمین لرزه. (تعداد مفاهیم اصلی اختصاصی شانزده مورد)	خیمینی (ه). ۸- معنای استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی. ۹- علل حمله عراق به ایران و راز پیروزی. ۱۰- مبارزات مردم ایران در طول ۸ سال جنگ تحمیلی.
مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه (برنامه درسی موازی)	اول متوسطه: ۱- مقابله با حوادث همدلی در حوادث (ایمنی در زلزله و سیل)، ۲- سازمان‌های امداد و نجات هلال احمر، ۳- وظایف هلال احمر کمیته بین‌المللی صلیب سرخ جهانی دوم متوسطه: ۴- نقش رسانه‌ها در زندگی ما (بازی‌های رایانه‌ای و فضای مجازی) ۵- رسانه‌ها و تأثیر بر فرهنگ عمومی، ۶- اهمیت ژئوپلیتیکی ایران در خاورمیانه، ۷- علل توجه قدرت‌های بزرگ به خاورمیانه.	۱۱- بسیج مردمی و نقش پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش در دفاع از کشور ۱۲- آثار و نتایج جنگ تحمیلی. ۱۳- مردان و زنان مبارز و جهادگر و آشنایی با برخی از شهدا. ۱۴- امنیت و تهدید ۱۵- ریشه‌های جنگی و تهاجم ۱۶- نظام جمع و جنگ افزار شناسی ۱۷- جنگ نرم دشمن بر علیه مردم ایران ۱۸- پدافند غیرعامل و اصول آن ۱۹- امداد و نجات (آمدگی و ایمنی در برابر زلزله و اقدامات پیشگیرانه، برخی از کمک‌های اولیه) ۲۰- ایمنی و پیشگیری (ایمنی در خانه، مدرسه و محیط، برخی از کمک‌های اولیه) (تعداد مفاهیم اصلی پیشنهادی ۲۰ مورد) تعداد مفاهیم اختصاصی ۱۶ مورد تعداد مفاهیم تقویت کننده ۳۳ مورد
	سوم متوسطه: ۸- سقوط حکومت شاهنشاهی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی، ۹- انقلاب اسلامی ایران، ۱۰- ایران در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ۱۱- فرهنگ و هویت، ۱۲- مبارزه با استعمار.	نتیجه‌گیری: برنامه درسی اختصاصی نیازمند اصلاح است. برنامه درسی مطالعات اجتماعی، و فارسی در دور اول متوسطه در حد مطلوب و برنامه درسی دینی در حد قابل قبول به تقویت مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس توجه کرده است.
	تعداد مفاهیم پدافندی در برنامه مطالعات اجتماعی چهار مورد. تعداد مفاهیم دفاعی هشت مورد	

وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	دوره تحصیلی
۱- انقلاب اسلامی و پیام اسلام (دوستی ایران و اسلام مهمترین شاخصه انقلاب اسلامی) ۲- جنگ تحمیلی و دلایل بروز آن	فارسی پایه هفتم: زندگی نامه امام خمینی(ره)، شهید چمران و معرفی سبک زندگی یک بسیجی	فارسی دوره اول متوسطه
۳- دفاع مردم ایران در جنگ هشت ساله تحمیلی.	فارسی پایه هشتم: شعری درباره وطن، زندگی یک بسیجی (شهید باکری)، خاطره‌ای از یک آزاده.	
۴- جهاد و دفاع در قران و آموزه‌های دینی.	فارسی پایه نهم: وحدت و همزیستی اقوام در ایران، دیدار رهبر انقلاب اسلامی ایران با یک خانواده شهید مسیحی، شعری در مورد حسین فهمیده، زندگی نامه شهید جهان آرا،	
۵- فرهنگ عاشورایی و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی	تعداد مفاهیم دفاعی در برنامه درسی فارسی (ده مورد)	
۶- هویت مردم ایران و ویژگی‌های مثبت مردم ایران.	دینی پایه هفتم: زندگی شهید صیاد شیرازی	
۷- ویژگی‌های انسان مطلوب در تعلیم و تربیت اسلامی، شجاعت، ایثار و خود گذشتگی، ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی، خدمت به کشور، آمادگی برای دفاع از کشور، حفظ استقلال و آزادگی، احساس مسئولیت در برابر سرنوشت خود، مردم و سایر مسلمانان، حفظ وحدت ملی و اسلامی، توانایی در تحلیل سیاسی امور کشور و دنیا	دینی پایه هشتم: داستانی از نماز اول وقت شهید صیاد شیرازی، وحدت شیعه و سنی، معرفی شهید سردار علی شوشتری و شهید مولوی مصطفی جنگ زهی.	دینی دوره اول متوسطه
۸- اعتقاد به انتظار فرج و وظایف یک مسلمان در عصر غیبت.	دینی پایه نهم: معرفی امام خمینی(ره) به عنوان بیدارگر قرن، مقایسه شرایط ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی، معرفی برخی از شهدا، جهاد و انواع آن، بیان خاطراتی از شهدای غواص، ضرورت یادگیری آمادگی دفاعی.	
۹- شناخت جغرافیای سیاسی ایران و جهان.	تعداد مفاهیم آموزش دفاعی در برنامه درسی دینی (پازده مورد)	دوره دوم متوسطه پایه دهم
۱۰- امنیت و تهدید، دلایل بروز ناامنی، تهدید از سوی سایر کشورها، تهاجم دشمن و دفاع در برابر دشمن	تعداد مفاهیم تقویت کننده در برنامه درسی دوره اول متوسطه (۳۳ مورد)	
۱۱- بسیج و فرهنگ بسیجی	الف: آموزه‌های دفاعی ۲- امنیت و تهدید. ۳- انقلاب اسلامی و بسیج مردمی	
۱۲- سبک زندگی رزمندگان اسلام		
۱۳- یاد و خاطره شهدای دوران دفاع مقدس		
۱۴- پیام شهدا و رزمندگان اسلام		
۱۵- دستاوردهای جنگ تحمیلی هشت ساله، توطئه‌های دشمنان و دلایل اسلام ستیزی		

دوره تحصیلی	وضعیت موجود برنامه درسی دفاع مقدس	وضعیت مطلوب برنامه درسی دفاع مقدس
	<p>۴- اقتدار دفاعی</p> <p>۵- حماسه‌های ماندگار.</p> <p>۶- درس آزاد (تهیه گزارش در مورد وضعیت امنیت در محله روستا و یا شهر محل زندگی و نقاط قوت و ضعف دفاعی محله روستا و شهر)</p> <p>ب: مهارت‌های دفاع هوشمندانه</p> <p>۷- مقابله با جنگ نرم</p> <p>۸- پدافند غیرعامل</p> <p>۹- فنون دفاع و رزم.</p> <p>۱۰- ایمنی و پیشگیری.</p> <p>۱۱- خدمت مقدس سربازی و اهمیت آن</p> <p>۱۲- دفاع منطقه‌ای و ملی</p> <p>۱۳- پدافند غیرعامل ملی، منطقه‌ای و کشوری</p> <p>۱۴- امداد و نجات.</p>	<p>دشمن.</p> <p>۱۶- استعمار نوین و جنگ نرم دشمن (نقش رسانه‌های دشمن در مقابله با اسلام و ارزش‌های مردم ایران، شیوه‌های تبلیغی دشمن).</p> <p>۱۷- نفوذ دشمن و شیوه‌های نفوذ.</p> <p>۱۸- فنون دفاع و رزم.</p> <p>۱۹- دفاع محلی، منطقه‌ای و ملی.</p> <p>۲۰- خدمت سربازی و فرصت‌های شغلی در سپاه پاسداران و نیروهای مسلح.</p> <p>۲۱- مدیریت بحران و ۲۲- مهارت‌های پدافند غیرعامل.</p> <p>۲۳- پدافند غیرعامل (محلی، منطقه‌ای و کشوری).</p> <p>۲۴- ایمنی و پیشگیری در خانه، مدرسه و محیط زندگی.</p> <p>۲۵- امداد و نجات (آمادگی در برابر زلزله، کمک‌های اولیه)</p>
	تعداد مفاهیم موجود (چهارده مورد)	تعداد مفاهیم پیشنهادی (۲۵ مورد) تعداد مفاهیم هم‌پوش با برنامه موجود (چهارده مورد)
		نتیجه‌گیری: برنامه‌های درسی دوره دوم متوسطه از نظر ترویج آموزه‌های دفاع مقدس نیاز به بازنگری دارد

با عنایت به نتایج نیازسنجی و مفاهیم و مهارت‌های پیشنهادی در زمینه دفاعی و پدافند غیرعامل اهداف کلی اختصاصی و ثانویه زیر از موضوعات فوق قابل استنباط است.

۳- اهداف اختصاصی آموزش برنامه درسی دفاع مقدس

با توجه به مقایسه برنامه درسی موجود و وضعیت مطلوب اهداف زیر پیشنهاد می‌شود.

الف: حیطه تفکر و تعقل

- بصیرت و تفکر درباره علل پیدایش انقلاب اسلامی، پیروزی مردم ایران و نقش ولایت و مردم در پیروزی این انقلاب.
- بصیرت در مورد علل رخداد جنگ تحمیلی، نقش مردم و رزمندگان اسلام در این جنگ و توطئه‌های بیگانگان و عوامل داخلی بعد از جنگ.
- بصیرت و تأمل در خصوص دستاوردهای انقلاب اسلامی، مخاطرات طبیعی و انسانی در محیط زندگی و شیوه‌های مقابله با آن.

ب: حیطه اعتقادی و ایمان

- باور به یاری و نصرت خداوند به مومنان، هویت اسلامی و ایرانی و اعتقاد به حفظ ارزش‌های دینی و ملی.
- باور به توانمندی مردم ایران در دفاع از کشور و مقابله با تهدیدهای بیگانگان.
- علاقه‌مندی به ولایت و باور به نقش آن در حفظ و اعتلای کشور.

ج: حیطه علم و آگاهی

- آگاهی از پیام اسلام و انقلاب اسلامی و امید به آینده روشن برای تاریخ بشر در پرتو ایمان به اصل انتظار.
- درک اهمیت جهاد و یادگیری فنون نظامی برای دفاع از کشور.
- درک موقعیت کشور و علل طمع‌ورزی بیگانگان به خاک ایران و ریشه‌های جنگ تحمیلی.
- شناخت اهمیت دفاع از کشور، مبانی دفاع از کشور و نقش مردم، بسیج، سپاه و ارتش در حفظ استقلال کشور.
- شناخت علل پیروزی رزمندگان اسلام، زندگی نامه رزمندگان و سبک زندگی آن‌ها در جبهه‌های جنگ تحمیلی آگاهی از خاطرات رزمندگان و روحیه پایداری و مقاومت آزادگان در زندان‌ها و اردوگاه‌های رژیم بعثی عراق.
- آگاهی از مبانی پدافند غیرعامل، مخاطرات طبیعی و انسانی در کشور و نحوه برخورد با آن‌ها.
- آگاهی از مسئولیت‌های یک ایرانی مسلمان در برابر کشور و حفظ ارزش‌های اسلامی و

- ایرانی.
- آگاهی از انواع تهدیدها در دنیای امروز، ریشه‌های جنگ و تجاوز و توطئه‌های بیگانگان بعد از انقلاب اسلامی ایران.
- شناخت سیره عملی پایه‌گذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی^(ره) و رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی).
- حضرت‌آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) و نقش مؤثر رهبری در هدایت جامعه در مواقع مختلف - شناخت سلاح‌های انفرادی و نحوه کار با آن و مخاطرات در مناطق مرزی.

د: حیطه عمل

- پیروی از ولایت و آمادگی برای دفاع از کشور در صورت تجاوز دشمنان.
- توانایی انجام نظام جمع و کار با اسلحه‌های انفرادی و به کارگیری اصول پدافند غیرعامل (در حد امکان) و نشان دادن مهارت در مقابله با مخاطرات طبیعی و انسانی در محیط زندگی.
- فعالیت مؤثر در بسیج دانش‌آموزی و محل زندگی و مشارکت در اردوی راهیان نور.
- توانایی در جهت یابی، نقشه خوانی و نشان دادن جهات جغرافیایی در نقشه.

و: حیطه اخلاق

- الگو قراردادن مردان و زنان مبارز از صدر اسلام تا حال حاضر.
- قدردانی از تلاش رهبران انقلاب اسلامی، شهدا و رزمندگان در دفاع از کشور و ارزش‌های دینی.
- تقویت روحیه سلحشوری، شجاعت و اعتماد به نفس و نفی هرگونه ستم‌گری و ستم‌کشی و سلطه‌پذیری.
- احترام به هویت ایرانی اسلامی و ارزش‌گذاری برای آن.
- نشان دادن روحیه صبر و مقاومت در برابر سختی‌ها و مشکلات.

۴- اهداف ثانویه برنامه درسی دفاع مقدس در سایر برنامه‌های درسی

- شناخت ریشه‌های جنگ تحمیلی و پاسخ‌گویی به شبهات جنگ تحمیلی.
- آشنایی با حماسه دفاع مقدس و نقش شهیدان، سرداران و رزمندگان در دفاع از استقلال کشور.
- شناخت الگوهای دفاع مقدس و پرورش روحیه وطن‌دوستی و احساس مسئولیت در برابر مردم ایران و تلاش برای پیشرفت کشور.
- آگاهی از سبک زندگی رزمندگان اسلام در طول جنگ تحمیلی.

۵- محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

تعریف محتوا

مجموعه دانش‌ها (مفاهیم، تعاریف، اصطلاحات، روش‌ها، حقایق، وقایع و اصول، فرایندها و ارزش‌ها)، مهارت‌ها (ذهنی و رفتارهای عملی)، نگرش‌ها (باورها و اعتقادات) و فضایل اخلاقی است که بر اساس اهداف برنامه درسی انتخاب می‌شود. محتوا برنامه درسی ممکن است که ساختاری رشته‌ای و یا درهم تنیده داشته باشد.

محتوای برنامه درسی دفاع مقدس با توجه به اهداف اختصاصی و ثانویه

ایده‌های کلیدی در برنامه درسی دفاع مقدس	رئوس محتوای برنامه درسی دفاع مقدس
مسئولیت ما در برابر ایران و اسلام	۱- موقعیت ایران در منطقه و علت طمع‌ورزی بیگانگان به خاک ایران ۲- هویت مردم ایران ۳- ویژگی‌های مثبت مردم ایران - اهمیت دوست داشتن وطن، مسئولیت ما در برابر ایران - صفات یک ایرانی خوب (خداپرستی، وطن‌دوستی‌انار و از خود گذشتگی، تعهد در برابر مردم و تلاش برای پیشرفت آن).
	۴- پیام اسلام (اسلام پیام‌آور صلح و دوستی، انتظارات اسلام از یک مسلمان، پای‌بندی به دستورات اسلام، ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی، خدمت به کشور، آمادگی برای دفاع از کشور، حفظ استقلال و آزادی، مسئولیت‌پذیری در برابر سرنوشت خود، مردم و سایر مسلمانان، حفظ وحدت ملی و اسلامی، تلاش برای پیشرفت ایران، مشارکت در امور سیاسی احساس مسئولیت در برابر امت اسلامی)
	۵- انقلاب اسلامی و علل پیدایش آن

رئوس محتوای برنامه درسی دفاع مقدس	ایده‌های کلیدی در برنامه درسی دفاع مقدس
<p>۶- شناخت سیره و سنت بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) و رهبر معظم انقلاب اسلامی</p> <p>۷- شعارهای مردم ایران در طول انقلاب اسلامی (معنای استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی)</p> <p>۸- علل حمله عراق به ایران و راز پیروزی مبارزات مردم ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی</p> <p>۹- امنیت و تهدید (ریشه‌های جنگ و ناامنی در منطقه)</p> <p>۱۰- علل دشمنی جهان خواران با انقلاب اسلامی ۱۱- دفاع مردم ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی جهاد و دفاع در قران و آموزه‌های دینی</p> <p>۱۲- فرهنگ عاشورایی و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی ۱۳- بسیج و فرهنگ بسیجی</p> <p>۱۴- سبک زندگی رزمندگان اسلام یاد و خاطره شهدای در دوران دفاع مقدس</p> <p>۱۵- مردان و زنان مبارز</p> <p>۱۶- پیام شهدا و رزمندگان اسلام</p> <p>۱۷- دستاوردهای جنگ تحمیلی هشت ساله</p> <p>۱۸- فنون دفاع و رزم (جهت‌یابی و نقشه‌خوانی، نظام جمع و جنگ افزارشناسی)</p> <p>۱۹- دفاع منطقه‌ای و ملی</p> <p>۲۰- اهمیت خدمت سربازی و فرصت‌های شغلی در سپاه پاسداران و نیروهای مسلح ج.ا.ا.</p>	<p>آمادگی در برابر دشمن</p>
<p>۲۱- پدافند غیرعامل و اصول آن</p> <p>۲۲- پدافند غیرعامل</p> <p>۲۳- پدافند غیرعامل در سطوح مختلف (محلی، منطقه‌ای و کشوری)</p> <p>۲۴- ضرورت حفظ اطلاعات کشور و همکاری مردم در حفظ امنیت کشور</p> <p>۲۵- جنگ نرم (استعمار نوین و جنگ نرم دشمن - نقش رسانه‌های دشمن در مقابله با اسلام و ارزش‌های مردم ایران، شیوه‌های تبلیغی دشمن)</p> <p>۲۶- نفوذ دشمن و شیوه‌های نفوذ</p> <p>۲۷- ایمنی و پیشگیری در خانه، مدرسه و محیط زندگی</p> <p>۲۸- مدیریت بحران</p> <p>۲۹- آمادگی و ایمنی در برابر زلزله و اقدامات پیشگیرانه</p> <p>۳۰- کمک‌های اولیه</p>	<p>آمادگی در برابر مخاطرات انسانی و محیطی</p>

۶- سازماندهی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

سازماندهی محتوای برنامه درسی به شیوه‌ای گفته می‌شود که در آن برنامه درسی در یک نظم طولی (عمودی) و عرضی (افقی) به گونه‌ای تنظیم می‌شوند که یادگیری مفاهیم و مهارت‌ها طی آن تقویت شود. برای تحقق این مهم نیاز به تدوین جداول مفهومی در زمینه آموزش دفاعی برای کلیه دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی از طریق دروس اصلی و دروس تقویت کننده (پشتیبان) است. با توجه به اینکه آموزش درس آمادگی دفاعی از پایه نهم تحصیلی شروع می‌شود، دروس مطالعات اجتماعی، فارسی و دینی در دوره ابتدایی و پایه‌های هفتم و هشتم می‌توانند نقش پیش نیاز را در آموزش برنامه درسی دفاع مقدس داشته باشند. محتوای آمادگی دفاعی و پدافندی در این دروس لازم است که بر اساس یک نقشه یادگیری و متناسب با اهداف و محتوای هر درس به شیوه درهم تنیده ارائه می‌شود.

سازماندهی عمودی محتوای برنامه درسی با استفاده از شیوه‌هایی مانند توالی، مداومت و توسعه تدریجی مفاهیم، و متناسب با رشد سنی و عقلی دانش‌آموزان و با استفاده از راهبردهایی مانند اسپیرال (مار پیچ)، ارائه محتوا از ساده به مشکل، از عینی به ذهنی و همراه با توسعه مفهومی در درس اصلی و مکملی به شکل عمودی سازماندهی شود.

۱- سازماندهی به شیوه تداوم و توالی و توسعه تدریجی مفاهیم

در این شیوه مفاهیم و مهارت‌ها در پایه‌های تحصیلی در پایه‌های مختلف بتدریج و با عمق و وسعت بیشتری تکرار می‌شود. شرط استفاده از این شیوه تکرار ماده درسی در دو و یا چند پایه درسی تحصیلی است. برای مثال در برنامه درسی مطالعات اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی و اول متوسطه برخی از مفاهیم و در برنامه درسی آمادگی دفاعی مفاهیم و مهارت‌های اساسی و اختصاصی این درس را می‌توان در دو پایه نهم و دهم به شیوه متوالی، اما با عمق و وسعت بیشتر تکرار کرد.

رعایت سازماندهی محتوا به صورت مارپیچ در یک واحد درسی و در یک پایه تحصیلی امکان‌پذیر نیست، اما رعایت آن در یک برنامه درسی برای دوره‌های مختلف تحصیلی بدون شک رویکرد مناسبی است. توجه به توالی محتوا موجب می‌شود تا دانش‌آموزان بتدریج با عمق یک مفهوم و متناسب با رشد سنی و عقلی خود آشنا شوند. سازماندهی محتوا به شیوه از ساده به مشکل و در پایه‌های مختلف، سازماندهی با توجه به پیش نیازها، نظم تقویمی وقایع و یا سازماندهی از گذشته تا به حال نمونه‌هایی از شیوه توالی در محتواست.

در سازماندهی ماریچ موضوعات انتخابی به شکل سیستماتیک و با افزایش پایه با جزئیات، تفصیل و پیچیدگی بیشتر وارد برنامه درسی دوره‌های مختلف و با برنامه درسی پایه‌ها وارد می‌شود. برای مثال آموزش آمادگی دفاعی در دوره‌های تحصیلی مختلف، الزاما ناچار از دنباله روی از این رویکرد است. دلایل استفاده از شیوه سازماندهی عمودی پیچیده بودن یادگیری دانش و مهارت است که باید به تدریج و متناسب با رشد جسمی و شناختی یاد داده شود.

۲- سازماندهی محتوای برنامه درسی متناسب با رشد سنی و عقلی

در این شیوه مفاهیم و مهارت‌ها متناسب با رشد جسمانی و عقلانی دانش‌آموز و در یک نظم سلسله مراتبی در برنامه‌های درسی ظاهر می‌شوند. از جمله راهبردهای این شیوه سازماندهی محتوا از نزدیک به دور، از عینی به ذهنی و از ساده به مشکل است. با توجه به اینکه درک یک سری از مفاهیم و یا انجام برخی از مهارت‌ها نیاز به رشد عقلی و جسمانی خاصی است، به همین دلیل از این شیوه در سازماندهی استفاده می‌شود.

۳- سازماندهی به شیوه سلسله مراتبی و توجه به پیش نیاز

زمانی که یادگیری محتوا ایجاب می‌کند یادگیرنده ابتدا باید دانش و مهارت‌های سطح پایین و پیش نیاز را یاد بگیرد تا به شناخت مفاهیم و مهارت‌های سطح بالاتر برسد. این شیوه یکی از بهترین انواع سازماندهی است. زیرا بیشتر مردم دانش و مهارت‌های خود را بر مبنای دانش و مهارت‌های پیش نیاز یاد می‌گیرند. برنامه‌ریزان باید تلاش کنند با توجه به درجه دشواری مفاهیم و مهارت‌ها آن‌ها را در سرتاسر سال‌هایی که دانش‌آموزان در مدرسه هستند در برنامه‌های درسی توزیع کنند و استمرار بخشند. با توجه به اینکه آموزش دفاعی در پایه نهم و دهم اجرا می‌شود با استفاده از این شیوه می‌توان مفاهیم پیش نیاز را در دوره ابتدایی و در برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و ادبیات فارسی وارد کرد و آن‌ها را در پایه‌های مختلف تداوم داد.

سازماندهی افقی برنامه‌های درسی

به استفاده برنامه‌ریزان درسی از شیوه‌های سازماندهی محتوا مانند رشته‌ای موازی سازی رشته‌های علمی، سازماندهی به شیوه هم‌جوشی، بین رشته‌ای فرارشته‌ای و تحقیق محور در

یک پایه تحصیلی اشاره می‌کند.

سازماندهی رشته‌ای:

در این شیوه، محتوای مواد درسی با توجه به دانش به دست آمده در یک رشته علمی و به صورت مجزا در یک کتاب و حول و حوش مفاهیم اساسی آن رشته علمی تنظیم می‌شود. از آنجا که دانش، درون رشته‌های علمی سازماندهی می‌شود، محتوای مواد درسی در قالب رشته‌های علمی سازماندهی می‌شود. در این شیوه مفروض این است که هر علمی دارای مرزهای مشخصی است.

سازماندهی موازی:

در این شیوه اگر چه موضوعات علمی به صورت مجزا سازماندهی می‌شوند، اما یادگیری یک موضوع از طریق سایر دروس تقویت می‌شود. موازی‌سازی تلاشی برای ایجاد ارتباط و هماهنگی بین دروس مختلف است. محتوای دروسی مانند مطالعات اجتماعی، دینی و یا فارسی در دوره اول متوسطه و تاریخ برای درس آمادگی دفاعی در پایه‌های نهم و دهم می‌توانند نقش موازی را بازی کنند.

سازماندهی هم‌جوش:

در این شیوه محتوای دو رشته علمی نزدیک به هم با یکدیگر تلفیق می‌شود. و یا اینکه یک موضوع و یا مهارت با برنامه درسی نزدیک تلفیق می‌شود. در صورت حجم بالای رئوس محتوای درس آمادگی دفاعی می‌توان برخی از مفاهیم را با سایر دروس نزدیک مانند مطالعات اجتماعی، دینی و یا فارسی تلفیق کرد. برای مثال درس جهت‌یابی و نقشه‌خوانی را می‌توان با درس جغرافیا تلفیق کرد و یا درس انقلاب اسلامی را با مطالعات اجتماعی و تاریخ، جهاد و انواع آن را با درس دینی و زندگی سرداران شهید و عملیات‌های نظامی در جنگ تحمیلی را با تاریخ و استان‌شناسی، سبک زندگی شهدا را با زبان و ادبیات فارسی و دینی معرفی سرداران شهید استانی را با استان‌شناسی و یا نمونه‌هایی از حماسه رزمندگان را با دروس تاریخ و ادبیات فارسی تلفیق کرد.

سازماندهی بین رشته‌ای:

در این شیوه، محتوای بیش از دو رشته علمی نزدیک به هم در ذیل مفاهیم وسیع و در یک برنامه درسی سازماندهی و تلاش می‌شود یک موضوع از منظر رشته‌های مختلف مورد مطالعه قرار گیرد. برای مثال در یک برنامه درسی تحت عنوان «هشت سال دفاع مقدس مردم ما در برابر دشمن» و یا «مقابله با تهدیدها و مخاطرات انسانی و محیطی» می‌توان از طریق انتخاب موضوعات وسیع و بررسی آن‌ها از منظرهای مختلف به طراحی و تدوین یک برنامه بین رشته‌ای اقدام کرد.

دلایل استفاده از شیوه‌های مختلف در سازماندهی محتوا به شیوه افقی، ایجاد بینش عمیق، تسهیل و تقویت یادگیری، کاهش تعداد کتاب‌های درسی، استفاده بهتر از زمان، ایجاد رابطه بین علوم و پیدایش نیازهای جدید در جامعه است.

شیوه‌های سازماندهی محتوای کتاب درسی آمادگی دفاعی

در این شیوه ابتدا کتاب به چند بخش، هر بخش به چند فصلی و همسر فصل به چند درس تقسیم می‌شود، در چیش دروس از مجموع قواعد پیش رو پیروی می‌شود.

۱- سازماندهی محتوای کتاب به شیوه رشته‌ای

در این شیوه موضوعات درسی به شکل مجزا اما مرتبط با رشته درسی سازماندهی می‌شود. راهبردهای این شیوه عبارت‌اند از:

۱-۱- سازماندهی از ساده به مشکل

دانش را می‌توان از ساده به مشکل سازماندهی کرد، حتی در زمانی که نیازی به ارائه یک دانش پیش‌نیاز برای درک یک دانش پیچیده نباشد. این راهبرد یک شروع ساده برای ورود به موضوعات یادگیری و اطمینان از شکل‌گیری دانش پایه در ذهن دانش‌آموز برای فهم یک موضوع پیچیده است. برای مثال آموزش جهات جغرافیایی روی زمین پیش نیاز جهت‌یابی با استفاده از نقشه و یا قطب‌نما است.

۱-۲- سازماندهی با توجه به پیش‌نیازها

در این شیوه با توجه به ارتباط منطقی موضوعات و اینکه برای درک برخی از مطالب نیاز به یادگیری مفاهیم اولیه و قبلی وجود دارد. لازم است که سازماندهی دروس با توجه به مفاهیم پیش‌نیاز صورت گیرد. برای مثال بحث در مورد انقلاب اسلامی مقدم بر جنگ تحمیلی است، و یا تهدید و ناامنی پیش‌نیاز دفاع در برابر دشمن و اهمیت آموزش دفاعی پیش‌نیاز آموزش تاکتیک‌های دفاعی و پدافندی است.

رویکرد کلان تدریس در دو شیوه فوق از نوع خطی است. یعنی تدریس دروس باید به دنبال هم باشد.

۲- سازماندهی محتوای کتاب به شیوه بین رشته‌ای

اشاره به مفاهیم برگرفته از رشته‌های مختلف و تلفیق آن‌ها با یکدیگر در ذیل تعدادی از مفاهیم وسیع دارد. در واحدهای درسی بین رشته‌ای دانش‌آموز ابعاد مختلف یک موضوع را از منظر چند رشته علمی مورد بررسی عمیق قرار می‌دهند (ملکی، ۱۳۷۶). برای مثال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران از منظر جغرافیایی، تاریخی، هویتی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، مدیریت و رهبری، تبلیغی و فرهنگی، هنری، تکنولوژیکی، شیوه‌های دفاعی و پدافندی، مذهبی، تربیتی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناختی، روانشناختی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رویکرد کلان تدریس در شیوه بین رشته‌ای از نوع غیرخطی است. در این شیوه از سازماندهی دروس با توجه به اینکه مباحث هر فصلی مستقل از یکدیگر هستند و این‌گونه نیست که یادگیری یک درس پیش‌نیاز درس دیگر باشد. معلم می‌تواند از روش غیر خطی یا پیمانه‌ای استفاده کند. در ضمن معلم در انتخاب زمان تدریس این دروس آزاد است. برای مثال (مشایخ به نقل از لوی ۱۳۸۲).

شیوه‌هایی که در سازماندهی دروس مختلف کتاب آمادگی دفاعی کاربرد دارند.

۱- سازماندهی به روش از کل به جزء (روش قیاسی)

یک رویکرد عالی در سازماندهی محتوا این است که ابتدا تصویری بزرگ از موضوع ابتدا به دانش‌آموزان معرفی شود و بعد وارد جزئیات یک سیستم شویم. تدارک یک تصویر بزرگ موجب می‌شود تا درک اطلاعات برای فراگیران راحت‌تر شود. از طرفی این کار چارچوبی

برای تثبیت اطلاعات در حافظه فراهم می‌کند. سازماندهی از کل به جزء شبیه به ساختار از عمومی به خاص است. برای مثال در آموزش پدافند غیرعاملی بهتر است که ابتدا تصویری از پدافند غیرعامل و ابعاد و اهمیت آن در ذهن فراگیر ساخته شود و بعد وارد مصادیق مختلف پدافند غیرعاملی مانند استتار، مهارت‌های مقابله با آتش سوزی، سیل و یا جنگ نرم شویم (مالا مد، ۲۰۱۷).

۲- سازماندهی به روش از جزء به کل (روش استقرایی)

این شیوه از سازماندهی در مقابل شیوه سازماندهی از کل به جزء قرار دارد. در این شیوه ابتدا مفاهیم جزئی یک مفهوم کلی را آموزش می‌دهیم تا از پیوند آن‌ها در ذهن فراگیر شناخت مفهوم کلی تحقق پیدا می‌کند. در هر یک از مفاهیم نیز ویژگی‌های بارز مفهوم مورد نظر یاد داده می‌شود تا خود مفهوم به طور معنی دار در ذهن فراگیر شکل بگیرد. برای مثال ممکن است که تعدادی از جنگ‌ها در تاریخ مورد نقد و بررسی قرار گیرد و در پایان به یک سری قاعده کلی در مورد علل بروز جنگ‌ها و یا علل پیروزی و شکست آن‌ها دست یابیم.

۳- سازماندهی به روش حل مسئله

در این شیوه، دانش‌آموزان با سؤالاتی مواجه می‌شوند و از آن‌ها خواسته می‌شود که با مراجعه به منابع و زیر نظر معلم در مورد پاسخ سؤالات تحقیق کنند. برای مثال مهم‌ترین نیاز مردم بعد از یک زلزله چیست؟ چه عواملی موجب آزادی خرمشهر شد؟ در مورد اهمیت توسعه صنایع موشکی در تقویت قدرت دفاعی کشور تحقیق کنید؟ دانش‌آموزان می‌توانند به صورت گروهی در مورد این سؤالات تحقیق کنند.

۴- سازماندهی با توجه به علایق دانش‌آموزان

برخلاف برنامه‌های درسی موضوع محور که روی اطلاعات و مهارت‌هایی دارد که باید تدریس شوند، برنامه‌های درسی دانش‌آموز محور بر نیازها، علایق و فعالیت‌های دانش‌آموزان تأکید دارند، به طور کلی این الگوها بیشتر به دنبال پاسخگویی به نیازهای فردی و گروهی دانش‌آموزان تمرکز دارد.

از این شیوه برای طراحی دروس اختیاری و یا فعالیت‌های آزاد می‌توان استفاده کرد.

۵- تبعیت از ساختار طبیعی درونی موضوع

برخی از موضوعات محتوایی ساختار خاص خود را دارند که به لحاظ شناختی و شکل سازماندهی از ماهیت طبیعی خود پیروی می‌کنند. برای مثال اگر رخداد‌های تاریخی بر اساس نظم زمانی ارائه شود آنگاه رعایت نظم کروئولوژیکی کاملاً طبیعی است. برای مثال در بیان رخداد‌های مختلف جنگ تحمیلی هشت ساله عراق با ایران الزاما باید از یک نظم زمانی که رخدادها به ترتیب در آن اتفاق افتاده‌اند، پیروی کرد.

۶- بیان رابطه علت و معلولی

استفاده از این شیوه در صورتی که در جای خود و به شیوه درستی صورت گیرد، راهبرد بسیار موثری است. زمانی که محتوا به دنبال بیان یک مسئله و پیامدهای آن و یا یک مسئله و راه حل‌های آن باشد، استفاده از این شیوه بسیار مناسب خواهد بود. برای مثال بیان علل بروز انقلاب اسلامی و پیامدهای آن و یا علل پیدایش جنگ تحمیلی و آثار و نتایج آن و یا علل جنگ نرم دشمن، دلایل و راههای مقابله با آن و یا علل بروز زلزله و راهکارهای ایمنی و آمادگی در برابر زلزله می‌توان دروس را به شیوه علت و معلولی سازماندهی کرد.

۷- سازماندهی با توجه به اهمیت موضوع

در ساختارهای دانشی ساده که نیازی به رعایت نظم سلسله مراتبی نیست، یک رویکرد مؤثر در سازماندهی محتوا توجه به اهمیت موضوع است. زیرا یادگیرنده بیشترین توجه خود را به ابتدا و انتهای یک موضوع دارد. نویسنده محتوای یک درس سه انتخاب در پیش رو دارد. انتخاب اول اهمیت و تأکید زیاد در ابتدای و پایان یک درس است. انتخاب دوم حرکت از کمترین اهمیت به بیشترین اهمیت است و انتخاب سوم حرکت از بیشترین اهمیت به کمترین اهمیت است. شاید این رویکرد آخر بهترین باشد. البته تحلیل محتوای هر درس مشخص می‌کند که مؤلف باید کدام رویکرد را انتخاب کند. برای مثال در موضوع اطلاعات امنیتی یک کشور بیان اهمیت و حفظ اسرار یک کشور توسط همگان مهم‌تر از تأکید بر وظایف یک مأمور اطلاعاتی است. و یا در مورد اهمیت دفاع از کشور در ابتدا و انتهای درس می‌توان به

صورت یکسان، اما به میزان زیاد تأکید کرد. در حالی که در خصوص تهدید جنگ نرم بهتر است که از روش کم اهمیت به پراهمیت تأکید شود. زیرا بدون تکوین مفهوم نمی‌توان وارد اهمیت زیاد موضوع شد. دلایل استفاده از هر شیوه به ماهیت هر موضوع بر می‌گردد.

شیوه‌های تولید و روش‌های ارائه محتوای برنامه درسی دفاع مقدس

شیوه تولید محتوای برنامه درسی دفاع مقدس متأثر از اهداف، سرفصل‌ها اصول و معیارهای عام و خاص در انتخاب و سازماندهی محتواست. معیارهای عام در اصول یازده گانه سند برنامه درسی (سند برنامه درسی، ۱۳۹۱: ۹-۱۱) ارائه شده است. اما هر ماده درسی بنا به اقتضائات و ماهیت خاص خود باید از معیارهای ویژه‌ای پیروی کند. برای مثال در درس آمادگی دفاعی به هنگام آموزش درباره سلاح‌های انفرادی و استفاده از نارنجک باید به موارد ایمنی و حفظ جان دانش‌آموزان توجه کرد. و یا آموزش به دانش‌آموزان در خصوص خطرات مین در مناطق مرزی از جمله معیارهای خاصی است که باید در انتخاب محتوا مورد توجه قرار گیرد. بعد از انتخاب محتوا موضوع سازماندهی آن مطرح می‌شود که باید با توجه به راهبردهای سازماندهی طولی و عرضی و سازماندهی فصول و درس‌ها با توجه به شیوه‌ها و اصول پیشنهادی اقدام کرد. بحث دیگر روش ارائه محتوا در کلاس درس و فعالیت‌های فوق برنامه درسی و مواد آموزشی انتخابی برای ارائه آن است.

روش‌های یاددهی و یادگیری (ارائه محتوا در کلاس درس)

راهبردهای یاددهی و یادگیری متأثر از رویکردهای یادگیری مختلف (انتقالی، تعاملی و ساختن‌گرایی و رویکردهای تدریس (معلم محوری و دانش‌آموز محوری) است که با توجه به منافع و معایب هر یک توجه به حفظ توازن و تعادل در بهره‌گیری از این رویکردها و روش‌ها لازم است. به عبارت دیگر رعایت توازن بین روش‌های تدریس مختلف مانند توضیحی، بحث گروهی، حل مسئله، تحقیق، داستان‌گویی، بازدید از موزه‌های دفاع مقدس، مطالعه موردی، ایفای نقش شبیه‌سازی، نمایش، بازی‌های آموزشی، کار با یک وسیله، گفت و گو و قضاوت درباره یک موضوع عکس‌العمل به یک ویدیو یا مشاهده یک فیلم از صحنه‌های دفاع مقدس، دعوت از رزمندگان دفاع مقدس به کلاس، کار عملی فردی و گروهی، و تمرین عملی توصیه

می‌شود.

مواد آموزشی که با هدف غنی سازی در آموزش‌های رسمی و غیر رسمی توصیه می‌شود عبارت است از:

- بسته آموزشی برای معلم (کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم، کتاب مرجع برای معلم در زمینه جنگ تحمیلی عراق با ایران، کتاب مرجع در زمینه آموزش‌های دفاعی و پدافند غیرعامل برای معلمان، کتاب مرجع در زمینه امداد و نجات، جنگ نرم دشمن و شیوه‌های مقابله با آن نرم‌افزارهای الکترونیکی، انیمیشن و سایت پشتیبان ویژه معلم)
- بسته آموزشی برای دانش‌آموز (کتاب درسی، نرم‌افزارهای الکترونیکی در زمینه جنگ تحمیلی، بیوگرافی برخی از سرداران و رزمندگان شهید و نماهنگ و سایت پشتیبان برای دانش‌آموزان)
- برنامه‌های پشتیبان (مجموعه کتاب‌های کمک آموزشی در زمینه بیوگرافی رزمندگان و سرداران شهید و خاطرات اسرای جنگ تحمیلی و نگاه دفاع مقدس برای عامه مردم، نرم‌افزارهای الکترونیک، انیمیشن، فیلم‌های دفاع مقدس)

نتیجه‌گیری

۱) فلسفه وجودی آموزش ارزش‌ها و مفاهیم دفاع مقدس ناشی از دلایل دینی، سیاسی (تهدیدهای دشمن)، قانونی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، حوادث ژئوزیستی، و سوانح انسانی است.

۲) با توجه به مقایسه برنامه درسی موجود دفاع مقدس با برنامه درسی مطلوب پیشنهادی که در دو سند انتقال مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی و نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش آمده است، برنامه درسی دوره ابتدایی در حد مطلوب، اما برنامه درسی دوره اول و دوم متوسطه در حد قابل قبول به آموزش مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس پرداخته‌اند. البته در آموزش این مفاهیم بغیر از کتاب‌های فارسی و آمادگی دفاعی به نظر می‌رسد که سایر برنامه‌ها از یک نقشه یادگیری منسجم پیروی نکرده است. بدین لحاظ برنامه درسی دوره اول متوسطه نیازمند اصلاحات جزئی، اما برنامه درسی دوره دوم متوسطه به اصلاحات عمیق‌تری نیاز دارد.

۳) نتایج نیازسنجی نشان می‌دهد که اهداف کلی برنامه درسی دفاع مقدس نیاز به بازنگری دارد و این اهداف باید در دو سطح اختصاصی و ثانویه تنظیم شود.

در بعد سازماندهی عمودی محتوا، مداومت و استمرار مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس بیشتر در برنامه درسی فارسی کلیه دوره‌ها و برنامه درسی آموزش دفاعی مشاهده می‌شود. استمرار و مداومت مفاهیم و ارزشها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی و دینی از یک نقشه منسجم پیروی نمی‌کند.

در سازماندهی افقی محتوای برنامه درسی دفاع مقدس استفاده از شیوه موازی سازی در جهت تقویت برنامه درسی آمادگی دفاع مقدس در برنامه درسی دینی، فارسی و مطالعات اجتماعی پایه سوم استفاده شده است.

محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی تا حدی ساختار تلفیقی دارد و رویکرد یادگیری آن تلفیقی از سه رویکرد (انتقالی، تعاملی و سازنده گرایی) است تدریس آن از نوع خطی و به شیوه فعال است.

دروس مرتبط با ارزش‌ها و دفاع مقدس با توجه به شیوه‌های مختلف سازماندهی محتوای یک درس مانند روش از کل به جزء، از جزء به کل، حل مسئله، علایق دانش‌آموز، انطباق با شرایط محلی (به‌ویژه مناطق درگیر در جنگ) بیان رابطه علت و معلولی و سه رویکرد در بیان اهمیت موضوع به ویژه برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و آمادگی دفاعی نیازمند اصلاح و بازنگری است.

پیشنهادها

۱) آموزش مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس به دلیل ماهیت گسترده و بین رشته‌ای آن شایسته است که از طریق طراحی یک برنامه جامع درسی برای کلیه دوره‌ها و برنامه‌های درسی مختلف (مطالعات اجتماعی، فارسی، دینی، آمادگی دفاعی، تاریخ، جغرافیا، جامعه‌شناسی، سواد رسانه‌ای تفکر و سبک زندگی، هنر و اقتصاد) دنبال شود.

۲) برنامه درسی جامع مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس شایسته است که با توجه به نیازهای فردی، محلی، منطقه‌ای، ملی و فراملی به گونه‌ای طراحی شود که دانش‌آموزان را افرادی پیرو و دوستدار اسلام و ولایت میهن دوست، شجاع، دنباله‌رو راه شهدا و رزمندگان و

آماده‌اینار و فداکاری برای کشور و ارزش‌های اسلامی تربیت کند.

۳) مناسب‌ترین مدل در طراحی برنامه درسی دفاع مقدس در سطح ملی مدل خطی - فرایندی است. اما در سطح محلی که هدف انطباق محتوای برنامه درسی با شرایط محلی است، استفاده از مدل فانتی‌نی و چرخشی توصیه می‌شود.

۴) اهداف برنامه درسی دفاع مقدس شایسته است که در دو سطح اختصاصی و ثانویه و با عنایت به پنج عنصر تربیتی (تفکر و تعقل، ایمان و باور، علم و عمل و اخلاق) تدوین شود.

۵) توجه به استمرار و مداومت مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی و دینی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه بر اساس یک نقشه یادگیری منسجم.

۶) بازنگری در محتوای برخی از دروس مرتبط با مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس بر اساس شیوه‌های مختلف سازماندهی محتوای یک درس مانند روش از کل به جزء، از جزء به کلی، حل مسئله، علایق دانش‌آموز، انطباق با شرایط محلی (به ویژه مناطق درگیر در جنگ) بیان رابطه علت و معلولی و سه رویکرد در بیان اهمیت موضوع) به ویژه برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی، دینی و آمادگی دفاعی نیازمند اصلاح و بازنگری است.

۷) ارائه یک درس انتخابی و درهم‌تنیده با نام «هشت سال دفاع مقدس مردم ما در برابر دشمن» در دوره دوم متوسطه و بررسی مسائل آن از منظر جغرافیایی، تاریخی، هویتی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، مدیریت و رهبری، تبلیغی و فرهنگی، هنری، تکنولوژیکی، شیوه‌های دفاعی و پدافندی، مذهبی، تربیتی، مردم‌شناسی و جامعه‌شناختی.

منابع

۱. جی، گالن سیلور و دیگران. (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه دکتر غلامرضا خوی نژاد، انتشارات آستان قدس.
۲. لوی، الف. (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی درسی مدارس، ترجمه فریده مشایخ، انتشارات دفتر امور کمک آموزشی و کتابخانه‌ها.
۳. ملکی، حسن. (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی درسی راهنمای عمل، تهران: انتشارات مدرسه.
۴. میلر، جی، پی. (۱۳۹۲). نظریه‌های برنامه درسی، ترجمه دکتر محمود مهر محمدی، سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
۵. پاتریشیا آل. اسمیت و تیل من جی راگان. (۱۳۹۶). طراحی آموزشی جلد یک ترجمه سونیا موسی رمضانی و دیگران انتشارات آوای نور تهران.
۶. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (آذرماه ۱۳۹۰). شورای عالی آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی
۷. سند راهبردی انتقال مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی. (۱۳۹۶). دانشگاه دفاع ملی
۸. نقشه راه آموزش پدافند غیرعامل در آموزش و پرورش (۱۳۹۶)، سازمان پدافند غیرعامل کشور
۹. رضوی، سیدیوسف. (۱۳۸۲). نیازسنجی آموزشی با رویکرد پودمانی، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی، ناشر پرتو واقعه.
۱۰. کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه نهم، دوره اول متوسطه، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
۱۱. کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم. (۱۳۹۶). دوره دوم متوسطه، رشته‌های علوم تجربی، ریاضی فیزیک، ادبیات و علوم انسانی، علوم و معارف اسلامی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
۱۲. درویشی، فرهاد. (۱۳۸۹). جنگ ایران و عراق پرسش‌ها و پاسخها، چاپ ششم، مرکز اسناد دفاع مقدس (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ).
۱۳. کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی (۱۳۹۶). سال سوم متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.
۱۴. کتاب راهنمای معلم آمادگی دفاعی (۱۳۹۶). سال چهارم متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های

درسی ابتدایی و متوسطه نظری

۱۵. کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه. (۱۳۹۶). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.
۱۶. کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی و پیام‌های آسمان دوره اول متوسطه. (۱۳۹۱). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری
۱۷. کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه. (۱۳۹۲). دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری
18. Moafi, mahmood (2009) Comparative study Of Curricula of Iran. India and Malaysia in General Education Stage, Delhi Univesity.
19. ContentConnie, Malarned (2017) Writing For Instructional Desighini, 10) Ways to Organize Instruction.
20. Thelearningcoach. com/elearning. . . /how-to-organize-content/